

TÁJÉKOZTATÁSGÉPESÍTÉS

On-line lehetőségek:
amerikai és angol eredmények összevetése

Az amerikai könyvtárosok számára az on-line számítógép általánosan használt munkaeszköz belső nyilván tartási, ill. bibliográfiai adatátviteli feladatokra.

A BIOSIS (*Biosciences Information Service = Biológiai Tudományos Tájékoztatói Szolgálat*) és az ISI (*Institute for Scientific Information = Tudományos Tájékoztatói Intézet*) csak két példa olyan adatbázis-előállítókra, amelyek on-line keresőrendszereket is kifejlesztettek. A *Library of Congress*-ben a SCORPIO rendszert a törvényhozási információs adatbank használatára alakították ki. A *New York Times* számítógépes adatbankjának használója a mikrofilmen tárolt teljes szöveghez is azonnal hozzájuthat (Fotomem Risar egység révén).

Az angol helyzet e téren lényegesen szerényebb, de a kétségtelen fejlődés során az angol könyvtárak sokat átvettek a másutt szerzett tapasztalatokból.

On-line információs szolgáltatások az USA-ban

Jelenleg három nagy amerikai on-line információ szolgáltatás létezik: *Lockheed, a Systems Development Corporation (SDC)* és a *National Library of Medicine (NLM)*. Az SDC és a Lockheed együtt közel 30 adatbázist tesz hozzáférhetővé. Az NLM MEDLINE (*Medical Literature Analysis and Retrieval System On-line = Az Orvosi Irodalmat Elemző és Kereső On-line Rendszer*) szolgáltatása 1975-ben az USA-ban az összesen mintegy egymillió on-line keresés csaknem felét folytatta le.

A bibliográfiai hivatkozásokat tartalmazó mágnesszalagok a legutóbbi időkig szekunder nyomtatott termékek mellett készültek, használatukhoz ismerni kellett a nyomtatott kiadványt is. On-line használat esetén a szalagot sokszor át kellett szervezni.

Figyelemre méltó az az új törekvés, amelynél a mágnesszalag elválik a nyomtatástól. Ezzel lehetségesnek tűnik olyan szabványos formátum elérése, amely már nincs tekintettel a nyomtatott szolgáltatások hagyományos kötöttségeire.

Használati módok

Az on-line keresések zömét könyvtárosok folytatják le, és nem a tulajdonképpeni felhasználók, bár ez utóbbiak aktív közreműködése kívánatos. E jelenségnek több oka is van: sorbanállási problémák, a felhasználók ez irányú képzetlensége, az a tény, hogy a könyvtáros jobban ismeri az adattárat stb.

Költségek

Az on-line szolgáltatásnál a könyvtár a kapcsolati idő alapján fizet. Az árat sok minden befolyásolja: keresési időtartam, az adatbázis, mérete és fajtája, távolság és a kommunikációs csatorna (speciális hálózat vagy telefonvonal használata) terminál-költségek, kiíratás mennyisége stb.

Egy keresés ideje általában 20 percnél rövidebb, de ehhez hosszabb előkészítő, ill. elemző idő is járul. Egy óra kapcsolati idő ára a Lockheed rendszerben rendszerint 30 font alatt van, ez alatt 4–5 keresés végezhető el. A MEDLINE szolgáltatás lényegesen olcsóbb, egy óra kb. 4 font s ügyesebb könyvtáros számára egy keresés legfeljebb 10 percet vesz igénybe.

Az on-line szolgáltatást használó könyvtárak közel fele a költségeket nem hárítja át az igénylőre. Ez a gyakorlat azonban erősen vitatott. Történt kísérlet az önkéntes térítésre, ill. a használó fizetőképességétől függő számlázásra. A közvetlen költségek térítettése hasznos volna, de pl. egyetemi könyvtáraknál ez is problémákat okozna.

Előnyök és további lehetőségek

Az on-line szolgáltatás egyik legnagyobb előnye a gyorsaság, de emellett figyelemre méltó az is, hogy az így megtakarított munkaerő más könyvtári feladat elvégzésére használható fel; a visszakeresett tételek száma és pontossága kézben tartható és a források széles köréhez lehet így hozzáférni.

Nehézséget okoz az, hogy több adatbázis nem ad referátumot, vagy ha ad, az nem elegendő a relevancia eldöntéséhez. A kereső-kifejezések megválasztási lehetőségeit is fejleszteni kellene. Nem használják eléggé a display-t a tezauszus használatának megkönnyítésére. Végül hiányzik egy, különféle rendszerekben használható standard keresési lehetőség.

Annak, hogy az USA-ban oly gyorsan és széles körben elfogadták az on-line keresést, legfőbb okai: a hozzáférhetőség (telekommunikációs csatornák megbízhatósága), továbbá az, hogy itt a használó annak arányában fizet, amilyen mértékben a rendszert használja. Mindehhez járul a gyorsaság, az újdonság varázsa, az új kommunikációs lehetőségek izgalmas volta.

On-line tevékenység Angliában

Angliában jelenleg működik néhány „hibrid” számítógépes kölcsönzési rendszer. A SWALCAP (*South-West Academic Libraries Co-operative Automation Project* =

Dél-Nyugati Akadémiai Könyvtárak Kooperatív Automatizációs Programja) on-line rendszert alkalmaznak a résztvevő könyvtárak kölcsönzési, szerzeményezési és katalogizálási tevékenységéhez. Van néhány információkereső programcsomag is forgalomban (QUOBIRD, ISIS és IBM STAIRS), de ezeket költséges voltak miatt csak néhány belső (in house) rendszerben használják. Biztatóbbak az ICI ASSASSIN on-line információkereső programcsomag munkálatai.

A MEDLINE hálózatot Anglia havi 170 órában veszi igénybe. Folytak on-line retrospektív keresések az INSPEC adatbázison is.

Néhány megjegyzés az on-line szolgáltatásokról

Az on-line információs rendszert elsődlegesen a felhasználó számára kell tervezni. Ezen belül azonban többféle használati mód lehetséges. Nyilvánvaló, hogy az on-line rendszer – mint a könyvtáros munkaeszköze – csak egy része a teljes szolgáltatásnak. Valószínű, hogy az on-line keresés igazi területe a retrospektív irodalomkutatás lesz.

Az on-line információs rendszerek gazdasági háttere Angliában kevésbé látszik biztatónak, mint az Egyesült Államokban. Állami támogatás vagy a könyvtári költségvetés által nyújtott fedezet lehetségesnek tűnik, de egyik sem problémamentes.

A kommunikációs hálózat megbízhatóságát, hozzáférhetőségét és irányítását jelentősen befolyásolja majd az EURONET (*European Information Network for Science and Technology - Európai Tudományos és Technológiai Információs Hálózat*), amely európai munkamegosztás alapján tervez információ- és adatcserét. Még nem világos, hogy milyen szolgáltatásokat fog az EURONET a könyvtáraknak és a tájékoztatási intézményeknek nyújtani.

A problémák ellenére az on-line számítógéphasználat nagy lehetőségeket nyújt Angliában is a könyvtári és információs közösség számára.

/WILMOT, C. E.: On-line opportunity: a comparison of activities in America and the United Kingdom - Aslib Proceedings, 28. köt. 4. sz. 1976. p. 134-143./

(Sárdy Péter)

Az on-line információs rendszerek távlata

Az on-line információs rendszerek bevezetése mellett leginkább az az érv szól, hogy az ember-gép párbeszéd során a közbülső eredményekre támaszkodva a felhasználó rugalmasan alakíthatja keresési politikáját, s így lényegesen hatékonyabb a rendszer teljesítménye.

Az ilyen rendszerek tervezésekor azonban elsősorban az adatbázis-kezelés került előtérbe, és viszonylag keveset foglalkoztak az ember-gép kapcsolat pszichológiai tényezőivel.

Az interaktív (párbeszéd) rendszer dinamikáját legáltalánosabban két adat jellemzi: a munkavégzés időtartama, ez az az idő, amely alatt a felhasználó a rendszer választát várja, valamint az ún. konzol-idő, ez az az idő, amely alatt a rendszer várja a felhasználó utasításait. Ez utóbbinak lerövidítése fontos szempont.

A felhasználóval szembeni igények

Lényeges, hogy a felhasználó megfelelő tudásháttérrel, irodalomkutatási ismeretekkel rendelkezzen, amikor a terminál elé ül. Ismernie kell az adott rendszer lehetőségeit és az utasítások nyelvét. Az utasítások közlésére sokféle (noha nem lényegesen eltérő) nyelvet dolgoztak ki és használnak. A felhasználók dolgát lényegesen megkönnyítené azonban, ha ez a nyelv természetes nyelv lenne, és nem kellene egy adott terminál mellett is az adatbázistól és a kereső rendszertől függő különféle nyelveket használni. Sokat segítené egy olyan univerzális nyelv is, amelyhez megfelelő fordítóprogramok segítségével illeszteni lehetne a már meglévő adatbázis kezelő nyelveket.

A jelzett nehézségek miatt a felhasználók on-line szakemberekkel végeztetik a keresési munkát. A rendszer teljesítménynövekedése így is tapasztalható, de ezt csak az információs szakember és nem közvetlenül a felhasználó élvezzi.

Pszichológiai szempontok

Úgy tűnik, hogy az on-line rendszer dinamikája is jelentősen befolyásolja a felhasználó hozzáállását. A vizsgálatok szerint a bejelentkezés utáni bizonytalan hosszúságú várakozási idő idegesíti a felhasználót. Hasonló hatást vált ki a keresési utasításokat követő válaszidő bizonytalansága is. A felhasználók nagyobb válaszidőket is türelemmel viselnének, ha azok tartamát előre ismernék.

A számlázás módja is erősen befolyásolja a felhasználót. Azoknál a rendszereknél, amelyeknél csak a központi egység által felhasznált időt kell megfizetni, lényegesen felkészületlenebbül ülnek a terminál mellé a felhasználók, mint azoknál, amelyeknél a terminál-idő után is fizetni kell.

A könnyebb felhasználást segítik a tanító rendszerek. Egyes esetekben a gyakorlott kereső a betanító részt azonban átugorhatja. Az ilyen rendszer akkor a leghatásosabb, ha nemcsak tanult és nem tanult felhasználót különböztet meg, hanem a kettő közötti sokféle fokozatot is.